

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

O‘ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI

**Oliy ta’limdan keyingi ta’lim institutiga kiruvchilar uchun
10.00.06 - Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog’ishtirma tilshunoslik va
tarjimashunoslik ixtisosligidan**

DASTUR

Toshkent – 2024

Tuzuvchi:

filologiya fanlari doktori, professor **D.S.Qulmamatov**

Mundarija

1.Kirish.....	3
Kirish imtihonining asosiy talablari.....	3
3. Qiyosiy adabiyotshunoslik.....	3
4. Qiyosiy-tarixiy, tipologik tilshunoslik.....	5
5. Lingvistik tarjimashunoslik.....	7

KIRISH

Mamlakatimizda chet tillarini o'qitishni rivojlantirish, ta'lim sifatini yuksaltirish, o'quvchi yoshlarning chet tillarni o'rganish bo'yicha ko'nikma va malakalarini oshirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarorini amalga oshirishda boshqa fanlar bilan bir qatorda adabiyotshunoslik, tilshunoslik va tarjimashunoslikning ham o'z maqsadi va vazifalari mavjud.

Til murakkab muloqot tizimi hisoblanadi. Xalqlar muloqoti uchun, ijtimoiy-siyosiy munosabatlar uchun ham til asosiy vositadir. Har bir xalqning rivojlanishida adabiy-aloqalar ham muhim o'rin tutadi. Adabiy aloqalarni rivojlantirish esa xalqlar o'rtasidagi ma'naviy-ma'rifiy munosabatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Tarjimashunoslik bo'lsa barcha xalqlar urf-odatlarini va ilmiy ishlari bilan yaqindan tanishishga imkon beradi. Ko'rinib turibdiki, adabiyotshunoslik, tilshunoslik va tarjimashunoslik kabi fanlar yurtimiz ravnaqida muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur dastur qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixtisosligi bo'yicha tayanch doktoranturaga kirish imtixonini uchun mo'ljallangan. Ushbu dastur qiyosiy adabiyotshunoslik, tilshunoslik va tarjimashunoslik bo'yicha ilmiy izlanishlar, dolzarb muammolar, zamonaviy yo'nalishlar, nazariy ta'limotlar, adabiy aloqalar va lingvistik maktablar, lingvistik konsepsiyalarga oid bilim va ko'nikmalarni tekshirish va baholash uchun ishlab chiqilgan.

1. KIRISH IMTIHONINING ASOSIY TALABLARI

10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik mutaxassisligi bo'yicha tayanch doktoranturaga kirish imtixonida quyidagi mavzular bo'yicha o'z fikr-mulohazalarini bayon qila olishi talab etiladi.

Qiyosiy adabiyotshunoslik, qiyosiy-tarixiy, tipologik va chog'ishtirma tilshunoslik hamda lingvistik tarjimashunoslikka oid materiallar adabiyotshunoslik, jahon adabiyoti, adabiyot nazariyasi, tipologiya, psixolingvistika, kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya, tillarni qiyosiy tarixiy o'rganish, xalqlarning madaniyati, tarixi, urf-odatlarini bilan shug'ullanuvchi mamlakatshunoslik fanlari bilan bog'liqdir.

Talabgor nazariy grammatika, nazariy fonetika, leksikologiya, stilistika kabi fanlardan ham yetarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi zarurdir.

2. DASTURNING ASOSIY MAZMUNI

Qiyosiy adabiyotshunoslik

Qiyosiy adabiyotshunoslik fanining maqsad va vazifalari. Qiyosiy adabiyotshunoslik fani tarixi va nazariy asoslari. Qiyosiy-tarixiy uslub tushunchasining paydo bo'lishi va rivojlanishi. Adabiy janr tushunchasi. O'rta asr va uyg'onish davri g'arb va sharq adabiyotining taraqqiyoti. Xalq og'zaki ijodining adabiyotshunoslik rivojida o'rni. Ma'rifatparvarlik adabiyoti.

Adabiyotshunoslikda metodologik tendentsiyalar. Sinhron va diahron ta'sirlar. XIX asr mutafakkirlari pozitsiyasining qiyosiy tahlili. Gegel va Chernishevskiylarning adabiyotshunoslik taraqqiyotiga qo'shgan hissasi va g'oyalari ahamiyati. AKD1 (R.Uellek, V.Friderix), Germaniya (M.Kesting, K.Vays, D.Xamburger), Fransiya (Klod Pishua, Anri Granjar), Ruminiya (A.Dima), Slovakiya (D.Dyurishin), Rossiya (A.N.Veselovskiy) adabiyotshunoslik maktablari tadqiqotlarining qiyosiy adabiyotshunoslik uchun ahamiyati. Adabiyotshunoslikda pozitivizm taraqqiyoti. XX asrda qiyosiy adabiyotshunoslik taraqqiyoti. Milliy, mintaqaviy va jahon adabiyoti tushunchalari. Adabiy oqimlar va yo'nalishlar. San'atda va hayotda shakl va ma'no tushunchasi. Shakl va ma'no o'rtasidagi munosabat. Asarning "ichki shakl" va "tashqi shakl"i va uning san'at va adabiyotda mazmuni. San'at hayotni anglash vositasi. Navoiy va Shekspir. Badiiy ijodda ma'no va shakl. Asarning obyektiv g'oyasi va muallif g'oyasi. Xarakter, kompozisiya va syujet. Badiiy tasvirda realistlik va norealistik talqinlar. Badiiy nutq va unga qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan qarash. Til milliy madaniyat ko'zgusi. Badiiy asarning lisoniy xususiyatlari. Badiiy asarlarda adabiyotlararo dialogizm masalasi. Muallif obrazining badiiy asarda aks etishi. So'zlarning ko'chma ma'nosi (troplar va ularning turlari). Intonasiya va sintaksis. Lingvokulturologik aspektda so'zlarning ko'p ma'noliligi. Yozuvchi tilining manbalari. Til madaniyati taraqqiyotida yozuvchining roli. Badiiy adabiyot taraqqiyoti qonuniyati. Badiiy asar qiyosiy tahlili. "Neobarakko" va "sehrli realizm". Lotin Amerikasi adabiyotining asosiy muammolari va janrlari. Nasrda diktatura mavzusining qalamga olinishi (Markes, Karpent'er, Asturias) va uning Markaziy Osiyoga ta'siri. G.G.Markesning "Yolg'izlikning yuz yili" romani nasriy va falsafiy asar sifatida. Ta'sir va aks ta'sir masalalari. "Yangi roman" tushunchasi va unga sharqona va g'arbona munosabat. Ingliz va o'zbek milliy romanchiligi maktablariga munosabat. V.Skot, J.Zaydon va Abdulla Qodiriy romanlariga yangicha munosabat. Mifologizm va mifopoetika. T.Pulatov va rus adabiyoti. X.Ismoil va ingliz tilidagi adabiyot. Badiiy adabiyotning narratologik xususiyatlari. Lotin amerikasi adabiyotida qiyosiylik. Yapon va koreys adabiyotlarining qiyosiy aspektlari. Afrika mamlakatlari adabiyotining qiyosiy manzarasi. Globalizm sharoitida millatlararo yaqinlashuv jarayoni. Buyuk adabiyotlar va kichik adabiyotlar munosabati. Intertekstuallik qiyosiy adabiyotshunoslik obyekti sifatida. Dekonstruktivizm va she'riyatdagi zamonaviylashuv. Dramaturgiyadagi epik va liro-simvolik oqimlar. Globalizm sharoitida qiyosiy adabiyotshunoslik qismati.

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK

1. Болтабоев Ҳ. Жаҳон адабиётшунослиги тарихи. Магистратура таълими учун дарслик. – Т.: MUMTOZ SO‘Z, 2020.
2. Жирмунский В.М. Сравнительное литературоведение. Восток и Запад – М.: Наука, 1979. – 495 с.
3. Халлиева Г. Қиёсий адабиётшунослик. – Т.: Академ нашр, 2020. – 160 б.

4. Comparative literature in the age of multiculturalism. Edited by Carles Bernheimer. The John Hopkins University Press. – London, 1995.
5. Gale Contextual Encyclopedia of American Literature. – Gale. USA, 2009.
6. Oxford companion to English literature. Margaret Drabble. Oxford University press. 2000.
7. Oxford companion to English literature. Margaret Drabble. Oxford University press, 2000.
8. Shunqing Cao. The Variation Theory of Comparative Literature. Chuan University China. Springer. – Verlag Berlin Heidelberg, 2013.
9. Theories of Comparative Literature. – South Valley University

3. Qiyosiy-tarixiy, tipologik chog‘ishtirma tilshunoslik.

Qiyosiy tipologiyaning predmeti va maqsadi. Tillar tipologiyasi tillar tuzilishining umumiy qonunlarini o‘rganuvchi tilshunoslikning alohida bo‘limi. Lingvistik tipologiyaning rivojlanishi. Lingvistik tipologiya rivojlanishining asosiy faktorlari. Lingvistik tipologiya va uning predmeti. Tillar tipologiyasi bo‘limlari: tipologiya, genetik tipologiya, (qiyosiy-tarixiy tilshunoslik), areal tipologiya (areal tilshunoslik). Xorijiy va ona tilining qiyosiy tipologiyasi fanning tarjima va chet tilini o‘qitish metodikasi fanlar bilan aloqasi. Bu fanning kelib chiqishi va rivoji. Strukturaviy tipologiya. Til birliklarining semantik, strukturaviy rivojlanishi. Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik namoyandalari va ularning bu fanga qo‘shgan hissalarini.

Tilda mikro va makrokategoriyalar va ularni qiyoslash. Makrokategoriyalar: grammatik kategoriyalar, semantik maydon, leksik – semantik guruh, sintaktik kategoriya, so‘z yasash maydoni, so‘z turkumi, sintaktik maydon va boshqalar. Makrokategoriyalar: tushuncha kategoriyasi (I.I. Meshchaninov), funksional semantik maydon, (A.V. Bondarko), grammatik-leksik maydon, (E.V. Guliga, Ye.I. Shendels), tipologik kategoriya (J. Bo‘ronov). Tipologik va milliy kategoriyalar. Funksional-semantik, grammatik-leksik va tipologik kategoriya nazariyalarining bir-biriga yaqinligi va ular tildagi aynan bir til hodisasiga turlicha yondashishning natijasi ekanligi. Lingvistik tipologiyadagi asosiy parametrlar klassifikatsiyasi.

Lingvistik tipologiyaning asosiy rivojlanish omillari. Lingvistik tipologiyaning til yaruslariga ko‘ra bo‘limlari. Chog‘ishtirma tilshunoslik va tipologiya. Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik va tipologiya.

Ko‘plik tipologik kategoriyasi. Tipologiyaning segment yarusi. N.Xomskiy tipologik qarashlari. Lingvistik universalialar. Turkiy tillar tipologiyasi, mayli tipologik kategoriyalar. Semantik tipologiya. Tillarning tovush tuzilishidagi tipologik farqlari. So‘z tartibi tipologiyasi: qat‘iy va erkin so‘z tartibi. Maxmud Qoshg‘ariyning “Devoni lug‘atit turk” asarida tipologik qarashlar. Qiyosiy tipologiya va lug‘at turlari. So‘z boyligini boyishining tahlili. A.Navoiyning “Muxokamat-ul lug‘atayn” asaridagi tipologik qarashlar. Tipologiyada allomorfizim tushunchasi. Qiyosiy tipologiya, chog‘ishtirma tilshunoslik va semasiologiya. Porroyal grammatikasi. Qiyosiy tipologiya va leksik-stilistik usullar. Lingvokulturologiya va dunyoni qurish nazariyalari. Chog‘ishtirma tilshunoslik

predmeti. Qardosh va qardosh bo‘lmagan tillarni qiyoslash. Kontrastiv lingvistika. Chog‘ishtirma tilshunoslik metodlari. Kognitiv tilshunoslik va chog‘ishtirma tilshunoslik. Qiyosiy tilshunoslik va lingvokulturologiya. Chog‘ishtirma tilshunoslik va pragmalolingvistika.

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков. – М.: Просвещение, 1989 – 254 с.
2. Абдуазизов А.А. Тилшунослик назариясига кириш: Олий ўқув юртларининг фил. фак. талабалари учун дарслик – Т.: Шарқ, 2010. – 176 б.
3. Абдуазизов А.А., Бушуй А.М., Бушуй Т.А., Салиева М.А., Сиддикова И. А. История лингвистической типологии. Т.: 2016. – 176 б.
4. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика. Введение в когнитивную лингвистику. – Тамбов: ФГБОУ ВПО Тамбовский государственный университет имени Г.Р.Державина, 2014. – 236 с.
5. Буранов Дж. Сравнительная типология английского и тюркских языков. – М.: Высшая Школа, 1983. – 267 с.
6. Бўронов Ж. Инглиз ва ўзбек тиллари қиёсий грамматикаси. – Т.: Ўқитувчи, 1973. – 246 б.
7. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / пер. с. англ., отв. Ред. М.А. Кронгауз. – М.: Русские словари, 1997. – 416 с.
8. Гак В.Ю. Сопоставительная лексикология. – М.: Международные отношения, 1977. – 264 с.
9. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
10. Методы сопоставительного изучения языков. Сб. статей. – М.: Наука, 1988. – 94 с.
11. Миртожиев М. Ўзбек тили семасиологияси. – Т.: Mumtoz so‘z, 2010. – 288 б.
12. Расулов Р. Умумий тилшунослик. – Т.: Fan va texnologiya, 2007. – 256 б.
13. Расулова М.И. Основы лексической категоризации в лингвистике. – Т.: Фан, 2005. – 268 с.
14. Сабитова З.К. Лингвокультурология. – М.: Флинта, 2013. – 521с.
15. Сатимов Г.Х. Типология безличных предложений. – Т.: 1987. – 92 с.
16. Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Жиззах: Сангзор, 2006. – 92 б.
17. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2000. – 300 б.
18. Хашимов Г. Типология сложных предложений разносистемных языков. – Т.: Фан, 1991 – 105 с.
19. Ҳакимов М. Прагмалингвистика курсига кириш. – Фарғона. Classic, 2022. – 396 б.
20. Юсупов У.К. Теоретические основы сопоставительной лингвистики. – Т.: Фан, 2007. – 125 с.
21. Usmonova Sh. Lingvokulturologiya. – Т.: 2019. – 242 б.

4. Tarjimashunoslik

Tarjima tarixi: Yevropa va Markaziy Osiyoda tarjimashunoslikning rivojlanishi. Tarjima maktablari. Yevropa va o'zbek tarjimonlarining faoliyati. Antik davr tarjimonlari. Yevropa va Markaziy Osiyodagi tarjima maktablari. Bog'dod tarjima maktabi. Tolido tarjima maktabi. Xorazm tarjima maktabi.

Tarjima va madaniyat. Tarjimaning madaniyatga aloqadorligi, madaniy so'zlar va ularning tarjima qilish yo'llari, tarjimaga xalq madaniyatining ta'siri, tarjimada madaniyat kategoriyalari, ekologiya, moddiy, ijtimoiy madaniyat. Xalqlar urf-odatlarini, tushuncha, fikr va mulohazalari, diniy, siyosiy va ijtimoiy tuzumi, kishilarning o'dob va xulqlari, yashash tarzining tarjimada aks etishi.

Tarjimaning leksik muammolari. So'z va uning ma'nosi. So'z muqobillari. So'z muqobillarining turlari. To'liq muqobillar, yetarlicha bo'lmagan muqobillar va muqobil bo'lmaslik. Leksik transformatsiya.

So'z ma'nolarining turlari. Tarjimada so'z ma'nolari o'rtasida aloqalar. Lug'aviy va kontekstual ma'nolarning tarjimada berish yo'llari.

Tarjimaning grammatik muammolari. Tillar o'rtasidagi grammatik aloqalar. Grammatik tuzilish va tillar o'rtasidagi farqlar. Grammatik modellar. Grammatik muqobillik. Grammatik muqobillikning turlari. To'liq muqobillik, yetarlicha bo'lmagan muqobillik va muqobillikning yo'q bo'lishi. Morfologik va sintaktik muqobilliklar. Grammatik transformatsiya. Grammatik transformatsiya turlari. Tarjimada tushib qolish va qo'shish hodisalari.

Tarjimaning frazeologik muammolari. Tarjima va frazeologiya o'rtasidagi aloqalar. Frazeologik birikmalar va ularning turlari. Frazeologik birikmalardagi muqobillik turlari. To'liq muqobillik, yetarli bo'lmagan muqobillik va muqobillikning yo'q bo'lish hodisalari. Frazeologik birikmalarning tarjima qilish yo'llari va usullari.

Tarjimaning stilistik muammolari. Metafora va o'xshatish, metonimiya hodisalari. Stilistik troplarni tarjima qilish usullari. Stilistik ma'no, pragmatik ma'no, tarjimada stilistik funktsiyalarning ta'siri haqida.

Leksik muqobillik. Leksik muqobillik haqidagi tilshunoslar fikrlari. Muqobillik turlari. Muqobillik yarusi va adekvat tarjima haqida tushuncha. Leksik transformatsiya va uning turlari. Leksik substitutsiya, qo'shish, tushirib qoldirish, kompensatsiya. Antonimik tarjima.

Tarjimaning turlari. Ko'rib tarjima qilish (Sight translation). Ko'rib tarjima qilish metodikasi, qoidalari. Tarjima qilish usullari.

Ketma-ket tarjima. Metodlari, qonun-qoidalari, tarjima qilish usullari, semantik asos. Mikrorevyu. Simvol, belgilar, ularning turlari. Yozib olish (Note taking). Yozib olish turlari. Qisqartmalar.

Sinxron tarjima. Sinxron tarjimaning maqsadi, vazifalari va uning boshqa tarjima turlaridan farqi. Sinxron tarjima anjumanlardagi tarjima ekanligi. Sinxronist tarjimonni nutqini o'stirish. Sinxron tarjimada leksik birliklarni ishlatish yo'llari. Sintaktik bog'lanishni berilishi. Kategoriyali semantik komponentlar. Sinxron tarjima og'zaki tarjimaning eng yuqori ko'rinishi ekanligi. Matnning asosiy mazmunini ifoda etuvchi so'zlar va iboralarni topish yo'llari. Tarjima jarayonida xotirani rivojlantirish. So'zlar birikishida taxminiy mazmunni aniqlash. Gapning

semantik mazmuniy qurilishini idrok etish. Sinxron tarjima jarayonida matndagi mavzu va rejani aniqlash. Sinxron tarjimadagi kommunikativ vaziyat va holat. Sinxron tarjimani anjumanga tayyorlash. Anjuman mavzusi va muammolari bilan tanishish uslubiyanini qo‘llash.

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. – М.: Междунар. Отношения, 1975. – 240 с.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение. – М.: Изд-во ин-та общ. сред. образования РАО, 2001. – 224 с.
3. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М.: Высш. Школа, 1978. – 350 с.
4. Гафуров И., Мўминов О., Қамбаров Н. Таржима назарияси. – Т.: Тафаккур Бўстон, 2012. – 216 б.
5. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода: учеб. Пособие. – М.: 1999. – 136 с.
6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Учебное пособие. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.
7. Раҳимов Ф. Таржима назарияси ва амалиёти. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2016. – 176 б.
8. Рецкер А.И. Теория перевода и переводческая практика: Очерки лингвистической теории перевода. – М.: Р. Валент, 2007. – 244 с.
9. Саломов Ғ. Мақол ва идиомаларнинг таржимаси. – Т.: Фан, 1961. – 162 б.
10. Саломов Ғ. Таржима назариясига кириш. – Т.: Ўқитувчи, 1978. – 220 б.
11. Саломов Ғ. Тил ва таржима. –Т.: Фан, 1966. – 380 б.
12. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). –М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
13. Чернов Г.В. Основы синхронного перевода. – М.: Высшая школа, 1987. – 256 с.
14. Barik, H.C. (1969). A Study of Simultaneous Interpretation. Unpublished doctoral dissertation, University of North Carolina. (On file with University Microfilms, Ann Arbor, Michigan; order no. 70-3192.)
15. Muminov A. A Guide to simultaneous translation. – Т.: Tafakkur bo‘stoni, 2013. – 320 p.
16. Newmark P. Approaches to translation. – Hertfordshire: Prentice Hall, 1988. – 234 p.

BAHOLASH

Baho	Talabgorning bilim darajasi
100 – 87 “A’lo”	Talabgor berilgan savollar bo‘yicha xulosa qila oladi, ijodiy fikrlay oladi. Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog‘ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik bo‘yicha mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimini amalda qo‘llay oladi, ixtisoslik hamda dissertatsiyasining mavzusi bo‘yicha berilgan savollar

	mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda tasavvurga ega deb topilganda.
86-73 “Yaxshi”	Talabgor qiyosiy adabiyotshunoslik, chog‘ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik bo‘yicha mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qo‘llay oladi, ixtisoslik hamda dissertatsiyasining mavzusi bo‘yicha berilgan savollar mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda tasavvurga ega deb topilganda.
72-60 “Qoniqarli”	Talabgor olgan bilimni amalda qo‘llay oladi, qiyosiy adabiyotshunoslik, chog‘ishtirma tilshunoslik, tarjimashunoslik hamda dissertatsiyasining mavzusi bo‘yicha berilgan savollar mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda tasavvurga ega deb topilganda.
0 –59 “Qoniqarsiz”	Talabgor qiyosiy adabiyotshunoslik, chog‘ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik bo‘yicha dasturni o‘zlashtirmagan, ushbu yo‘nalish mohiyatini tushunmaydi hamda ixtisoslik bo‘yicha tasavvurga ega emas deb topilganda.